

Ο ΑΓΙΟΣ ΜΑΜΑΣ

Με την ευκαιρία της σημερινής γιορτής

του Δρ Χάρη Χαλαλάμπους Αντρικκή

Στις 2 Σεπτεμβρίου η εκκλησία μας γιορτάζει τη μνήμη του Αγίου Μάμαντος, που είναι πολιούχος άγιος της κατεχόμενης μας κωμόπολης Μόρφου. Ο Άγιος Μάμας και η εκκλησία του στη μαγευτική κηπούπολη έχουν καταστεί σύμβολο και σημαία του αγώνα των Μορφιτών και των κατοίκων της περιοχής για επιστροφή.

Η λατρεία του Αγίου Μάμα στη Μόρφου, όπου υφίστατο και φημισμένο ομώνυμο μοναστήρι, συνδέεται άμεσα με το βυζαντινό παρελθόν της περιοχής. Ο άγιος Μάμας, που δεν ήταν Κύπριος τοπικός άγιος, λατρεύθηκε ιδιαίτερα στη Μόρφου. Κατά τα Βυζαντινά χρόνια ο άγιος Μάμας ήταν ο προστάτης ακριτικού πολεμικού σώματος, των Απελατών Μαρδαϊτών, που είχαν μάλιστα αποτυπωμένη τη μορφή του στο τρομερό όπλο τους, το απελατίκι, το απελατίκι. Πιστεύεται ότι γύρω στον 7ο-8ο μ.Χ. αιώνα (μετά την έναρξη των ιδιαίτερα καταστροφικών αραβικών επιδρομών) σώμα Μαρδαϊτών πολεμιστών είχε μεταφερθεί στην Κύπρο κι είχε εγκατασταθεί στην περιοχή της Μόρφου. Οι Μαρδαϊτες αυτοί εισήγαγαν στην Κύπρο και την ιδιαίτερη λατρεία του προσάτη αγίου τους, του Αγίου Μάμα. Αργότερα δημιουργήθηκε και η τοπική θρησκευτική παράδοση για τη θαυματουργή άφιξη στην περιοχή της Μόρφου από τα μικρασιατικά παράλια της σαρκοφάγου με τα οστά του αγίου Η λατρεία του καθιερώθηκε εκεί όπου κτίστηκε εκκλησία, ιδρύθηκε αργότερα μοναστήρι και υφίσταται ως σήμερα ο ναός του.

Ο Κωνσταντίνος Σάθας (Μεσαιωνική βιβλιοθήκη) υποστηρίζει ότι ζωηρή είναι η

παράδοση για την εις Κύπρο μεταφορά των λειψάνων του Αγίου Μάμα, που ήταν προσάτης των Μαρδαϊτών - απελατών.

Οι Χάκκετ -Παπαιώαννου (Ιστορία Ορθόδοξου Εκκλησίας της Κύπρου, τόμος Β', 1927, σ.σ. 270-273) συσχετίζουν την άφιξη στην Κύπρο Μαρδαϊτών προς τη διάδοση της λατρείας του Αγίου Μάμα, ιδίως στην περιοχή της Μόρφου όπου οι πολεμιστές αυτοί φαίνεται ότι είχαν εγκατασταθεί και ιδρύσει το στρατόπεδο τους, κι όπου ιδρύθηκε και το μοναστήρι το αφιερωμένο στον άγιο προσάτη τους. Τοποθετούν όμως χρονικά ενωρίτερα την άφιξη των Μαρδαϊτών στην Κύπρο θεωρώντας ότι το στρατιωτικό τους σώμα είχε πιθανώς ήδη διαλυθεί με τη συμφωνία Ιουστινιανού Β' Αράβων του 688 μ.Χ. και προσθέτουν:

... Εκ του περί τον ναόν τούτον στρατοπέδου των Μαρδαϊτών προέκυψεν αναμφιβόλως η κωμόπολις Μόρφου, ης οι κάτοικοι διατηρούσι μέχρι σήμερον τον ρωμαλέον χαρακτήρα των προγόνων τους. Ότε οι Μαρδαϊται απέβαλαν τον στρατιωτικόν αυτών χαρακτήρα, το δε στρατόπεδον αυτών εγένετο πόλις φυσικώ τω λόγω ο άγιος Μάμας μετά των περί το ναόν οικημάτων των κληρικών εγένετο μοναστήριον, και διετέλεσε τούτο εν ενεργεία μέχρι των αρχών της 19' εκατονταετίδος.

Ο Άγιος Μάμας είναι μάρτυρας που απαριθμείται μεταξύ των αγίων της Κύπρου. Αν και δεν ήταν Κύπριος κι ούτε αναφέρεται ότι είχε ζήσει στην Κύπρο, ωστόσο συνδέθη-

κε στενώτατα με το νησί στην εκκλησιαστική παράδοση και τιμάται ιδιαίτερα. Ένα κυπριακό χωριό, ο Άγιος Μάμας στην επαρχία Λεμεσού, φέρει το όνομα του. Σ' αυτόν είναι αφιερωμένες σήμερα στην Κύπρο πάνω από 45 εκκλησίες σε διάφορα μέρη εκ των οποίων εκείνη της Μόρφου ανήκε σε παλαιό φημισμένο μοναστήρι. Ετιμάτο ιδιαίτερα στην Κύπρο και κατά τα Μεσαιωνικά χρόνια, όπως προκύπτει και από αναφορές σε χρονικά. Κατά τον Μεσαίωνα, εκκλησία (ή μοναστήρι) στο όνομα του αγίου Μάμα υφίστατο και στην πρωτεύουσα Λευκωσία, όπως προκύπτει από κάποιες παλαιές αναφορές. Η Εκκλησία τιμά τη μνήμη του στις 2 του Σεπτεμβρίου.

Ο μεγαλομάρτυρας άγιος Μάμας καταγόταν από την πόλη Γάγγρα της Παφλαγονίας. Οι γονείς του ήσαν Χριστιανοί και ριφθηκαν στη φυλακή όπου και γεννήθηκε ο άγιος το πρώτο μισό του 3ου μ.Χ. αιώνα. Ανειράφη από θετή μητέρα που λεγόταν Αμμία, κι επειδή την αποκαλούσε μαμά, ονομάστηκε Μάμας. Σε νεαρή ηλικία υπέστη μαρτύρια, ως Χριστιανός, αλλά ως εκ θαύματος εσώθη από πνιγμό όταν ερρίφθη τελικά στη θάλασσα με βάρη δεμένα στο λαιμό του. Στη συνέχεια κρυβόταν σε σπήλαια όπου ετρέφετο με γάλα ελαφιών. Κάποτε συνελήφθη και υπέστη πολλά μαρτύρια. Μεταξύ άλλων ρίφθηκε σε καμίνι αλλά και στα θηρία. Τελικά του διαπέρασαν το σώμα με σιδηρά τρίαινα και πέθανε.

Η σχέση του αγίου προς την Κύπρο αρχίζει μετά το θάνατο του. Σε ακαθόριστο χρόνο αναφέρεται ότι το λείψανο του είχε τοποθετηθεί σε λάρνακα και ριφθεί στη θάλασσα, από τις απέναντι της Κύπρου μικρασιατικές ακτές. Σύμφωνα προς την εκκλησιαστική παράδοση, η λάρνακα με το λείψανο του αγίου μεταφέρθη από τα κύμα-

τα στην Κύπρο κι εξεβράσθη στην παραλία του κόλπου της Μόρφου (αρκετές άλλες παραδόσεις ομιλούν για εικόνες και άλλα αντικείμενα που είχαν μεταφερθεί από τα κύματα στην Κύπρο από τη Μικρά Ασία). Όπως διηγείται και ο μεσαιωνικός χρονογράφος Λεόντιος Μαχαιράς στο Χρονικόν του (παραθέτοντας την παράδοση που θα πρέπει, συνεπώς, να ήταν παλαιά), ένας χωρικός βρήκε τη λάρνακα και μαζί με τους γιούς του, τη μετέφεραν με πολλή ευκολία προς το εσωτερικό του νησιού, παρά το βάρος της. Όταν έφθασαν στο σημείο όπου βρίσκεται ο ναός του αγίου, στη Μόρφου, η λάρνακα με το άγιο λείψανο έγινε ξαφνικά τόσο βαριά που ήταν αδύνατο να μετακινηθεί. Την άφησαν τότε εκεί και έκτισαν ναό στο όνομα του αγίου, που εξελίχθηκε σε ακμάζον μοναστήρι.

Αργότερα δημιουργήθηκαν πολλές παραδόσεις για το θαυματουργό άγιο Μάμα, μερικές από τις οποίες προσαρμόστηκαν σύμφωνα προς τα δεδομένα της εποχής τους για παράδειγμα, σε μερικές παραδόσεις αντίπαλοι και τελικά, φονείς του αγίου παρουσιάζονται οι Τούρκοι της Αλλαγίας (Μικρά Ασία). Γνωστότατη είναι η παράδοση ότι ο Άγιος άρμεγε lionτάρια και έφτιαχνε τυρί με το οποίο έτρεφε τους φτωχούς. Μια άλλη παράδοση αναφέρει ότι αυτός ήταν βοσκός που το κοπάδι του φύλαγαν lionτάρια αντί σκύλοι. Τη σχέση του αγίου προς τα άγρια αυτά θηρία δείχνουν και οι εικόνες του, που τον παριστάνουν να είναι καβαλλάρης σε ένα lionτάρι.

Στη Μόρφου ιδιαίτερα, πολλές παραδόσεις σχετίζονται με τον άγιο. Μια απ' αυτές αναφέρει, πως όταν κτιζόταν εκεί ο ναός του, τις πέτρες κουβαλούσε ο ίδιος ο άγιος τις νύκτες. Πάλι αναφέρεται ότι κατά την ημέρα της γιορτής του κατέβαιναν στην

εκκλησία τρία αγρινά εκ των οποίων τα δυο εθυσιάζοντο και ετρώγοντο από τους συμμετέχοντες στο πανηγύρι, ενώ το τρίτο αφηνόταν να επιστρέψει στο βουνό κάποτε όμως εσφάγησαν και τα τρία, οπότε δεν επανελήφθη πλέον το θαύμα αυτό.

Ο Κωνσταντίνος Σάθας, στον πρόλογο του Β' τόμου της σειράς του με τίτλο Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη (1873), προσπαθεί να δώσει μια εξήγηση στη σχέση του αγίου προς την Κύπρο. Αφού χαρακτηρίζει τον άγιο ως τον Ηρακλέα του Χριστιανισμού, υποδεικνύει ότι, βάσει των ακριτικών επών, αυτός ήταν ο προστάτης άγιος των Απελατών ή Μαρδαϊτών.

Η σύνδεση του αγίου Μάμα με τους - για λογαριασμό της Βυζαντινής αυτοκρατορίας - φύλακες του νησιού, ήταν αρκετός λόγος για να καταστήσει τον άγιο αυτόν ιδιαίτερα δημοφιλή στην Κύπρο αλλά και να τον συσχετίσει με πολλούς θρύλους και παραδόσεις. Από αναφορές των μεσαιωνικών χρονογράφων, καταδεικνύεται ότι ήδη από τα Μεσαιωνικά χρόνια ο άγιος Μάμας τιμάτο ιδιαίτερα στην Κύπρο και εθεωρείτο θαυματουργός. Ο Λεόντιος Μαχαιράς (Χρονικόν, παρ. 33, γράφει χαρακτηριστικά:

... Όμοιος ο άγιος Μάμας εις του Μόρφου ο οποίος ήρτεν απ' την Αλλαγίαν, και εις την ζωή του επίανεν τους λέοντας και εγάλευέν τους ... και πολομά μεγάλα θαύματα εις ούλον τον κόσμον, πληγές αγιάτρευτες και απού τον ζωγραφίζουν βρούει ίαματα εις την Λευκωσίαν, εις την Λεμεσό, εις την Αμμόχωστο, εις την Κλαυδιάν αν ήτον να γράψω τες γιάσες του ως του νάζουν δεν έφταννα...

Μπορούμε να θεωρήσουμε από το κείμενο αυτό του Μαχαιρά, ότι κατά τα Μεσαιωνικά χρόνια υπήρχαν εικόνες του αγίου Μάμα που εθεωρούντο θαυματουργές στη Λευκω-

σία, στη Λεμεσό, στην Αμμόχωστο, στο χωριό Κλαυδιά. Περίπου παρόμοιες προς τον Μαχαιρά αναφορές για τον άγιο Μάμα δίνουν και ο Στέφανος Λουζιγιανός, κι ο Στραμβάλδι, κι ο αρχιμανδρίτης Κυπριανός.

Ο άγιος Μάμας πιθανώς είχε ριφθεί (ως μονομάχος), σε αμφιθέατρο όπου νίκησε θηρία (απ' όπου και η σχέση του προς το λιοντάρι) αλλά ως Χριστιανός τελικά εκτέλεστηκε με τρίαινα. Το λείψανο του πιθανώς μετέφεραν μαζί τους στην Κύπρο από τη Μικρά Ασία οι Μαρδαίτες που, όπως φαίνεται είχαν εγκατασταθεί κυρίως στην περιοχή της Μόρφου, όπου και ενίσχυσαν τον εκεί μικρό οικισμό.

Ο Αλεξάντερ Ντράμμοντ (Alexander Drummond) που επισκέφθη την Κύπρο το 1750 αναφέρει και τη Μόρφου ως πολύ ευχάριστο μέρος, περί την μιάμιση λεύγα από τη θάλασσα που η εκκλησία της (=του Αγίου Μάμα) είναι από τα ωραιότερα κτίρια που έχω δει σ' ολόκληρο το νησί.

Το πρώτο ελληνικό σχολείο της Μόρφου ιδρύθηκε το 1848 και στεγάστηκε στο μοναστήρι του Αγίου Μάμα. Πρώτος δάσκαλος ήταν ο Μιχαήλ Ιωαννίδης από την Ευρύχου, που είχε σπουδάσει στην Αθνα κι είχε αναλάβει το σχολείο της Μόρφου ύστερα από πρόσκληση του μητροπολίτη Μελετίου. Κατά το τέλος της τουρκικής κατοχής (1878) το σχολείο αυτό είχε περίπου 180 μαθητές.

Το μοναστήρι του Αγίου Μάμα

Σύμφωνα προς την παράδοση, το μοναστήρι είχε οικοδομηθεί επί των θεμελιών ειδωλολατρικού ναού της Αφροδίτης/ Αστάρτης επί Κομνηνών, περί τα τέλη του 12ου αιώνα, ήταν δηλαδή σύγχρονο της Παναγίας του Κύκκου και άλλων κυπριακών μοναστηρίων. Ήταν αφιερωμένο στον μη Κύπριο μάρτυρα άγιο Μάμα, του οποίου το

λείψανο αναφέρεται ότι διέπλευσε τη θάλασσα με θαυμαστό τρόπο και βρέθηκε στην Κύπρο, οπότε και κατετέθη στον ναό που είχε κτιστεί προς τιμήν του στη Μόρφου.

Παλαιοί επισκέπτες που είχαν επισκεφθεί το μοναστήρι του αγίου Μάμα στη Μόρφου, που αναβρύζει μύρα κάνουν λόγο ο Nicole le Huen (1487) και ο Tommaso Porcacchi (1576). Ο Richard Pococke (1738) γράφει ότι κατά τη γνώμη του η εκκλησία του μοναστηριού είχε κτιστεί από κάποια ευγενή οικογένεια της Κύπρου λίγο πριν από τη βενετική κατοχή του νησιού (1489). Γράφει ότι το μοναστήρι είναι μεγαλοπρεπές, όπως μεγαλοπρεπής είναι και η εκκλησία του, προσθέτει δε ότι το μοναστήρι φαίνεται να είχε οικοδομηθεί με βάση ευρύτατο σχέδιο. Ωστόσο όταν το επισκέφθη, κάποια κτίρια του μοναστηριού δεν ήταν ακόμη τελειωμένα, σημειώνει δε ότι υπήρχαν δυο εσωτερικές αυλές που χωρίζονταν από την εκκλησία.

Επίσης ο Alexander Drummond (1750) θεωρεί την εκκλησία του μοναστηριού ως την καλύτερη του είδους της στην Κύπρο και την ονομάζει «ιταλικού ρυθμού». Το μοναστήρι συνίστατο από κτίρια που αποτελούσαν τετράγωνο περίβολο, με δυο εσωτερικές αυλές. Ο αρχιμανδρίτης Κυπριανός (1788) περιλαμβάνει το μοναστήρι μεταξύ εκείνων που υπάγονταν στη μητροπολιτική περιφέρεια της Κερύνειας. Λεπτομερέστερα αναφέρεται στο μοναστήρι του Αγίου Μάμα ο Ρώσος μοναχός Βασίλειος Μπάρσκυ που το είχε επισκεφθεί δυο φορές, το 1727 και το 1735. Ο Μπάρσκυ είχε μάλιστα σχεδιάσει το μοναστήρι. Γράφει δε ότι το οικοδομικό σύμπλεγμα έχει τη μορφή πόλεως περιλαμβανομένης από τέσσερις χαμηλούς τοίχους με δυο μεγάλους εισόδους. Ο ναός του αγίου μάρτυρος Μάμαντος γράφει ο Μπάρσκυ, είναι λαμπράς αρχιτεκτονικής όσο και κανένας άλλος (στην Κύπρο) απ' όσους εξακο-

λουθούν να ευρίσκονται στην κατοχή των Χριστιανών.... Ο ναός αυτός είναι πράγματι λαμπρός από κάθε άποψη...

Ο Μπάρσκυ περιγράφει επίσης το εσωτερικό του ναού και τον τάφο του αγίου Μάμα που αναβλύζει άγιον έλαιον,, προσθέτει δε ότι το μοναστήρι υπήρξε κάποτε, όταν κυριαρχούσε ο Χριστιανισμός, πριν από την τουρκική κατοχή, πλούσιο και με πολλούς μοναχούς τώρα είναι φτωχό και έχει λίγους μοναχούς διότι βρίσκεται, δυστυχώς, μέσα σε χωριό και όχι μακριά από την πόλη, και επειδή οι Τούρκοι φορολογούν βαριά το μοναστήρι από φθόνο για την ωραία αρχιτεκτονική του.

Ο Μπάρσκυ γράφει ακόμη ότι οι Τούρκοι θέλησαν να αρπάξουν το μοναστήρι και να το μετατρέψουν σε τέμενος, αλλά αυτό δεν έγινε επειδή ο ηγούμενος του Αγίου Μάμα ικέτευσε να μην πάρουν το μοναστήρι του κι υπεσχέθη να τους κτίσει ο ίδιος τέμενος, πράγμα που έκαμε.

Τέλος, ο Μπάρσκυ γράφει ότι παλαιότερα το μοναστήρι αποτελούσε την έδρα του επισκόπου Κερύνειας, αυτός όμως έφυγε προς το παρόν, για να βρει ησυχία, εξαιτίας των τουρκικών καταδιώξεων.

Κάποτε το μοναστήρι του Αγίου Μάμα στη Μόρφου ήταν από τα πιο σημαντικά στην Κύπρο. Είναι, επί του προκειμένου, χαρακτηριστικό το ότι στις αρχές της τουρκοκρατίας πατριαρχικά έγγραφα από την Κωνσταντινούπολη εκοινοποιούντο στους ηγούμενους του Αγίου Μάμαντος και του Αγίου Παντελεήμονος Μύρτου, αλλά όχι και στον ηγούμενο του Κύκκου.

Το μοναστήρι βρισκόταν σε λειτουργία μέχρι και τον 18ο αιώνα. Σήμερα δεν σώζονται από τα παλαιά οικοδομήματα του παρά ελάχιστα ίχνη και βέβαια, ο ναός. Στα δυτικά